

Л.І. Синявська

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Україна

РОЛЬ ЦІНОУТВОРЕННЯ В ОРГАНІЗАЦІЇ ВИДОБУТКУ ВУГІЛЛЯ ДОНБАСУ В 1914 – 1917 рр.

Висвітлена роль ціноутворення в організації видобутку вугілля Донбасу в роки Першої світової війни. Визначені причини зростання ціни на донецьке вугілля в Російській імперії в 1914 – 1917 рр.

Ключові слова: Перша світова війна, вугілля, ціна, реквізиція, мобілізація.

Початок Першої світової війни суттєво вплинув на процес ціноутворення у сфері енергоносіїв у Російській імперії у зв'язку із змінами кон'юнктури ринку палива. Переміщення великих мас військ і військового спорядження, біженців і військовополонених вимагало додаткового використання палива для потреб залізниць. Прискорена мілітаризація економіки сприяла зростанню потреби в енергетичних ресурсах, пріоритет серед яких на той час займали теплотворні джерела енергії. Додатковий попит на паливо також формувався завдяки поступовому розумінню широкими верствами населення того факту, що війна може бути довготривалою, а отже, воно може стати одним із основних засобів виживання у складних воєнних умовах.

Інформація про роль ціноутворення в організації видобутку вугілля Донбасу у роки Першої світової війни в сучасній українській історіографії представлена вкрай обмежено. Нам відомі напрацювання Г.Д. Бакулева [1], Г. Гайко, В. Білецького, Т. Мікось та Я. Хмура [2], [3], які побіжно згадують про ціноутворення у вуглевидобувній галузі та, як правило, в контексті розгляду історії гірничої промисловості.

Різке зростання попиту на паливо, насамперед на вугілля, забезпечувало тенденцію зростання його ціни. Намагаючись вгамувати зростання цін, урядові структури, в рамках основних постулатів прихильників інституціоналізму, віддавали перевагу регулюванню економічних відносин в окремих сферах виробництва та споживання. Певний вплив на процес ціноутворення на ринку мінерального палива справили дії уряду у сфері економічної політики. Одним із її напрямів стали заходи, спрямовані на одержавлення торгівлі вугіллям. Існує думка, що одержавлення торгівлі вугіллям, заміна її розподілом диктувалися «всією обстановкою, починаючи з 1915 року» [4, с. 171-172]. Також було збільшено податки для покриття витрат воєнного часу, у тому числі і вартість видачі свідоцтв промисловим підприємствам [5, арк. 1-14]. З метою контролю за ціноутворенням у Російській імперії вводилися реквізиції вугілля. Вони стали одним із засобів поліпшення становища в економіці Росії, яка не була готова повністю задовольнити потреби війни. У тогочасних виданнях реквізиція називалася заходом боротьби із спекуляцією [6, с. 20].

На 40-му З'їзді гірничопромисловців Півдня Росії відзначалося, що реквізиції вкрай негативно впливали на фінансовий стан і можливість продовження роботи на дрібних підприємствах, що займалися видобутком вугілля. Ці підприємства змушені були скорочувати кількість працівників, а в окремих випадках припиняли роботу [7, с. 3]. Водночас комісія 40-го з'їзду під головуванням М.Ф. фон Дітмара виділила підкомісію під головуванням Б.Н. Соколова для визначення мінімальних реквізиційних цін на різні види палива [8, арк. 29]. На 41-му З'їзді гірничопромисловців Півдня Росії зазначалося, що інтереси великих промисловців вимагали державних гарантій у справі забезпечення купівлі вугілля та здійснення заходів з його вивезення. До осені 1916 р. основний споживач донецького вугілля – залізниця – задовольняли свої потреби головним чином за

рахунок позачергових примусових нарядів, які стосувалися майже половини всіх копалень Донецького басейну (реквізувалася третина всього вивезеного звидти вугілля по 25 – 30 млн пудів щомісяця). З середини 1916 р. почалося «посилене» застосування реквізиції. Така практика не влаштовувала вуглепромисловців, особливо тим, що, здійснивши реквізицію, уряд не поспішав розплачуватися з ними. Це було однією з причин того, що справи «донецьких магнатів» похитнулися наприкінці 1916 р. і особливо на початку 1917 р. [9, с. 66]. Водночас застосування «реквізиційних нарядів» і «примусових поставок» вугілля з Донбасу ускладнювалося до початку 1916 р., перш за все, неможливістю забезпечити вивезення вугілля з місць видобутку до споживачів [10, арк. 13]. Фактично система державного регулювання запасів палива сприяла зростанню прибутків великих компаній і припиненню роботи дрібних підприємств, оскільки в умовах війни великого значення набуло отримання вагонів для вивезення палива споживачам [11, арк. 3].

Офіційно державна монополія на продаж вугілля мала бути введена з метою різкого підвищення обсягів видобутку палива, нормування цін на нього у місцях видобутку і відповідно до зон транспортування із одночасною протидією спекуляції вугіллям, своєчасного отримання палива підприємствами, що працювали на потреби війни, регулювання залізничних перевезень вугілля, припинення відмов гірничо-видобувних підприємств від відвантаження мінерального палива. Проти введення такої монополії висловилися Центральний військово-промисловий комітет, Московський військово-промисловий комітет, Управління казенних залізниць, всі приватні залізниці, металургійні заводи, товариства фабрикантів та заводчиків Петрограда, Москви та Катеринослава, Товариство виробників заліза із Петрограда, Товариство цукрозаводчиків, Товариство склозаводчиків, Рада з'їзду біржової торгівлі і сільського господарства, всі найголовніші торговельно-промислові організації Росії, абсолютна більшість споживачів мінерального палива, які склали 80% від кількості споживачів вугілля Російської імперії. Союзи міст і земств не мали можливості обговорити це питання, але Голова ради міст неодноразово висловлювався проти введення державної монополії на вугілля. Всі вказані організації подали доповідні записки на ім'я Голови Ради міністрів та окремих міністрів із зауваженням, що введення державної монополії не зможе суттєво покращити стан справ у вугільній галузі, порушить постачання палива на машинобудівні заводи, внесе дезорганізацію у роботу залізниць, до того ж додатково примушуючи спалювати вугілля понад норму при перевезеннях [7, с. 2].

Під час обговорення в комісії 40-го З'їзду гірничопромисловців Півдня Росії питання про державну монополію на вугілля В.А. Гаєвський, представник Міністерства торгівлі і промисловості, підкреслив, що введення державної монополії розглядалося як єдиний засіб збільшення вуглевидобутку та організації вивезення палива до споживачів. Він підкреслив, що в іншому разі гірничо-видобувну промисловість чекав би повний занепад із зупинкою виробництва та локаутом робітників. Крім того, ним наголошувалося, що лише держава здатна забезпечити галузь потрібною кількістю робітників, оскільки відхід частини працівників на виконання весняно-польових робіт у сільському господарстві неминуче згубно мав вплинути на темпи видобутку вугілля вже навесні 1917 р. Представник Міністерства торгівлі і промисловості М.П. Чернишов вказав, що принципове рішення щодо монополізації торгівлі вугіллям вже прийняте, але воно може бути втілене у життя лише у квітні-травні 1917 р. після вирішення всіх спірних питань із перевезенням палива залізницями. М.П. Чернишов також висловив думку, що таке рішення має бути узгоджене із гірничопромисловцями для часткової компенсації їм збитків. Здібності державних агентів у організації вуглевидобутку і постачання вугілля споживачам викликали досить велику недовіру у колах великих бізнесменів, які висловлювали впевненість, що бюрократичний апарат лише зашкодить справі [7, с. 3].

На процес ціноутворення у паливно-енергетичній сфері в роки Першої світової війни впливав той факт, що певна частина контрактів була укладена ще у довоєнний

період. Коли стало зрозуміло, що війна може затягнутися, представники великого капіталу стали висловлювати побоювання щодо строків, обсягів та форм виконання контрактних зобов'язань. Незадоволення викликала перспектива втрати частини прибутків внаслідок відсутності компенсацій за зумовлене війною зростання цін [12, арк. 94-95]. Особливо це питання було актуальним для вуглевидобувної промисловості через зростання цін на мінеральне паливо та розширення внутрішнього ринку збуту вугілля. Можлива втрата прибутків, як наслідок збільшення видобутку і продажу палива, загострювала конфлікту ситуацію між урядом та гірничопромисловцями Донбасу. Саме опір з боку великого капіталу суттєво зменшив «апетити» уряду щодо політики реквізиції палива, а тому не вдалося з серпня 1917 р. ввести монополію держави на цей продукт [13, с. 31].

Вищенаведені факти свідчать, що монополізація ринку мінерального палива не влаштувала гірничопромисловців, значну частину споживачів та перевізників палива, передусім – залізниці. Тиск з боку уряду у вирішенні цього питання призводив до загострення протистояння. Причому розуміння принципової можливості прийняття такого рішення вольовим розпорядженням монарха призводило до збільшення кількості прихильників конституційної монархії чи республіки. Навіть Н. Ф. фон Дітмар, будучи переконаним прибічником збереження «єдиної і неподільної» Росії, висловлював прихильність до ідеї обмеження влади монарха. Можна припустити, що спроба монополізувати левову частину паливно-енергетичного ринку через введення державної монополії на продаж вугілля наблизила кінець самодержавства, оскільки значна частина представників великого капіталу була проти такого рішення, справедливо вважаючи, що воно болоче вдарить по їх економічним інтересам.

У роки війни відбувалося постійне зростання цін на продукти харчування. Для того, щоб утримати на роботі кваліфікованих працівників, гірничопромисловці змушені були певною мірою збільшувати рівень оплати праці. У 1915 р. ціни на основні види продуктів харчування зросли в середньому на 20% [14, с. 9]. У 1916 р. було зафіксоване зростання цін на 50 – 65% порівняно із 1913 р. [15, с. 25], [16, арк. 110]. З метою уникнення страйків на шахтах вимагалось утримувати тверді ціни на предмети першої необхідності [16, арк. 107]. У таких умовах на деяких шахтах рівень оплати праці впродовж 1914 – 1917 рр. зріс більш як на 100%. А найменшим показником зростання оплати праці були 40 – 45% за цей же період [16, арк. 11]. Середнє зростання заробітної плати для чорноробів фіксувалося у розмірі 20 – 30% із урахуванням різних категорій працівників у віці від 12 років до 17 років і старше. Для чорноробів віком старше 17 років на період з 1916 по 1918 рр. встановлювалася оплата у розмірі 1 крб. 10 коп. для чоловіків і 80 коп. для жінок; підліткам від 15 до 17 років чоловічої статі – 70 коп., жіночої – 65 коп. і малолітнім від 12 до 15 років обох статей – 45 коп. за один робочий день [17, арк. 24-24 зв, 143-143 зв].

Проте компенсація у вигляді зростання заробітної плати не відповідала зростанню споживчих цін на основні групи товарів першої необхідності та продукти харчування. Тому вже у першій половині 1916 р. кам'яновугільна промисловість України утримувалася переважно працею військовозобов'язаних. У січні 1916 р. на підприємствах кам'яновугільної промисловості Донбасу працювало 213531 особа, у травні – 229065 осіб [18, с. 109]. На 1 вересня 1916 р. загальна кількість робітників досягла 237000, у тому числі військовозобов'язаних, які отримали відстрочку від призову до армії, налічувалося 104600, жінок – 12400, підлітків – 17100, біженців – 2500, військовополонених – 47900, інших категорій – 52500 [19, с. 27].

У жовтні 1916 р. кількість працівників досягнула 252723 особи. Кількість військовополонених впродовж січня-жовтня 1916 р. збільшилася з 23498 осіб до 55051 особи, кількість задіяних на виробництві жінок зросла з 6050 до 12671 осіб, підлітків – з 8556 до 18113 осіб, і біженців – з 2040 до 2629 осіб [18, с. 109]. Варто підкреслити, що у 1916 р. на багатьох підприємствах кам'яновугільної промисловості Донбасу відзначалося незначне

залучення до виконання важких робіт (у нічний час та на підземних роботах) жінок та неповнолітніх працівників. Згідно із відомостями про кількість працівників і про використання жіночої та дитячої праці у нічний час та для ведення підземних робіт на підприємствах Юзівського гірничого округу, їх питома вага складала менше 1% [16, арк. 3]. Водночас до кінця 1916 р. поступово зростала кількість жінок та дітей, які працювали на гірничих роботах вдень. Вони складали від 3 до 17% кількості працівників [10, арк. 72]. Згідно із статистикою гірничопромисловців кількість військовополонених у вугільних копальнях у грудні 1916 р. досягла 72000 чол. [19, с. 27]. У 1917 р. на шахтах були задіяні вже близько 100000 військовополонених [20, с. 405]. Загалом на кінець 1916 р. близько 40% усіх працівників кам'яновугільних підприємств Донбасу складали жінки, підлітки та військовополонені [18, с. 110]. Залучення до роботи військовополонених, військовозобов'язаних, підлітків та жінок зумовлювалася прагненням зменшити собівартість видобутку вугілля. Варто також вказати, що у середовищі великих гірничопромисловців розгорнулася справжня боротьба за залучення до роботи додаткових контингентів військовополонених.

Водночас не слід скидати з рахунку, що гірничопромисловці були зацікавлені у зростанні мінімальних відпускних цін на вугілля у зв'язку з проведенням ревізії пального. У визначенні мінімальної ціни вугілля, за якою мав би розраховуватися російський уряд за конфісковане пальне, гірничопромисловці особливо наголошували на зростанні собівартості видобутку мінерального палива та зменшенні прибутковості копалень. Комісія 41 з'їзду гірничопромисловців під головуванням Н. Ф. фон Дітмара відзначала, що середня прибутковість кам'яновугільних копалень у 1912 р. складала 2,13%, у 1913 р. – 4,98%, у 1914 р. – 3,58%. На основі даних гірничих підприємств та Харківського страхового товариства, згадана раніше підкомісія на чолі із Б. Соколовим наголошувала, що ціна матеріалів, необхідних для проведення підготовчих робіт у виробітках, зросла на 60%, а тому загальна ціна сортованого вугілля, видобутого великим вугільним підприємством, розташованим на орендованій землі складала 15,5 коп. за пуд. Підкомісія відзначала, що продуктивність праці працівників на 1916 р. знизилася в середньому на 10%, а оплата зросла на 25%, що дало загальне дорожчання робочої сили на 40% [8, арк. 29].

Процес визначення цін на реквізоване вугілля з Донбасу призвів до встановлення у червні 1916 р. середньої ціни у 18,9 коп. за пуд при плануванні ціни на майбутнє у розмірі 22,6 коп. При цьому кулачний сорт вугілля оцінювався у 23 коп. за пуд, горіх 1 – 6 дюймів – 22 коп., горіх 0,5 – 1 дюйм – 14 коп., газогенераторний – 23 коп., рядовий несортований – 16 коп., для Морського відомства – 23 коп. [21, арк. 3]. Таким чином, гірничопромисловці Донбасу змогли відстояти свої інтереси у стосунках із російським урядом, забезпечивши прибутки за рахунок оплати за реквізоване вугілля у розмірі 45% (нагадаємо проти 3 – 5% перед війною). Вуглевидобуток у роки війни перетворився на надзвичайно вигідну справу, що приваблювало різного роду ділків та загострювало боротьбу за контроль над видобутком мінерального палива.

Не слід також забувати про реалізацію вугілля пересічним споживачам за спекулятивними цінами, що забезпечували ще більші прибутки. Було встановлено кілька черг у забезпеченні населення та установ мінеральним паливом. Право на отримання палива зберігалося за міськими управами, що розподіляли його між міськими закладами та громадянами. Поза чергою вугілля могли отримати замовники, що мали особисті угоди із копальнями. Заклади, що бажали отримати паливо за спецзамовленнями, повинні були подати заявку місцевому районному уповноваженому на потрібну його кількість із розрахунку на один місяць поруч із оригіналом угоди про постачання вугілля. Також були встановлені іменні розподільчі списки, що спрямовувалися головному уповноваженому до м. Харків. Цей керівник також поза всякою чергою мав забезпечити виділення

вугілля для потреб флоту і залізниць. Якщо позачергове замовлення було оформлене на кілька місяців, то щомісяця замовник мав пред'явити головному уповноваженому у м.Харкові документи, що підтверджували право на позачергове отримання палива [21, арк. 3-4 зв]. Така схема залишала величезний простір для корупції, пов'язаної із розподілом вугілля поміж споживачами, про що неодноразово писалося у тогочасних виданнях [22, с. 20]. Особливо розповсюдженими спекулятивні операції були у великих містах, коли підприємці, будучи зацікавленими у реалізації продукції за завищеними цінами, ухилялися від торгівлі за правилами, встановленими державою [23, арк. 1 зв].

Внаслідок підвищення попиту на вугілля та зростання його ціни в умовах, коли якість робочої сили поступово знижувалася, відзначалося падіння якості вугілля, що постачалося багатьом споживачам. Зниження якості палива негативно відбивалося на процесі роботи підприємств, які використовували його як джерело енергії. Так, відзначалося збільшення кількості шлаку в антрациті впродовж 1914 – 1916 рр. з 7 – 8% до 25 – 30%, що тягнуло за собою збільшення витрат вугілля за зниження його теплотворності. Частина підприємств через низьку якість вугілля (особливо це стосувалося цукрових заводів) змушена була частково переходити на опалення деревиною. Це відбувалося також внаслідок здорожчання вугілля із урахуванням витрат на доставку у 1916 р. до 55 коп. за пуд, а для деяких підприємств ціна мінерального палива зросла до 75 коп. за пуд [24, арк. 6 зв].

У зв'язку з різким збільшенням видобутку антрациту у 1916 р. відповідно зросли й обсяги його реквізиції. У травні 1916 р. було реквізовано 6487 млн пудів антрациту, у червні – 11061 млн пудів, у липні – 13263 млн пудів, у серпні – 11423 млн пудів, у вересні – 15965 млн пудів, у жовтні – 15956 млн пудів, у листопаді – 14500 млн пудів. Реквізиції таким чином досягли 2/3 всього видобутого антрациту [25, арк. 14 зв].

Взявши до уваги, що максимальні ціни на антрацит Особлива нарада встановила нижчі, аніж відпускні ціни, виведені Вугільною секцією Особливої наради за участі промисловців, а також те, що гірничопромисловці, інвестуючи в оборотний капітал, вважали, що проведення реквізицій буде здійснюватися лише в особливих випадках, а відповідно обсяги реквізованого вугілля мали б бути незначними, комісія XII з'їзду гірничопромисловців висунула вимогу підвищення цін на реквізований антрацит. Розмір підвищення мав відповідати цінам, визначеним Вугільною секцією Особливої наради за участі промисловців [25, арк. 15].

На процес ціноутворення суттєво вплинуло зниження якості вугілля. Значна кількість споживачів вугілля висувала претензії щодо якості мінерального палива, прагнучи вплинути на зниження його ціни. Деякі проби якості, здійснені залізничниками, показували, що середній відсоток золи у вугіллі складав від 10 до 20%. Так, у антрациті рудника Ткачова, що розробляв так званий Боківський пласт, було знайдено у липні 1916 р. 11,48% золи. Але цей пласт не міг містити більше 5–6% золи. В антрациті акціонерного товариства «Боково» було знайдено представниками Південних залізниць 21,09% золи. В антрациті відомого на ринку рудника Отто, який розробляв Довжанський пласт, було знайдено 24% золи. Відкидаючи ці звинувачення, гірничопромисловці нерідко вказували, що подібні закиди не могли мати місце через фізичні якості вугілля певних копалень. Водночас вони визнавали, що стислі терміни відвантаження замовленого палива та великі штрафи за зриви поставок змушували їх відвантажувати недостатньо відсортований антрацит. В окремих випадках визначення якості мінерального палива взагалі не проводилося за браком часу [25, арк. 9 зв].

Зростання витрат на енергоносії тягнуло за собою здорожчання абсолютної більшості товарів і послуг. Впродовж 1914 – 1916 рр. різко зросла сума орендної плати за користування землею: в середньому з 60 – 70 крб. за десятину до 140 – 150 крб. [26, арк. 5]. Це призвело до структурних змін у промисловості та сільському господарстві. Виробництва, чия рентабельність різко зменшилася в роки війни, повністю згорталися або

скорочували виготовлення продукції. У першу чергу, це стосувалося підприємств легкої промисловості та довгострокових проектів, прибутки від реалізації якої очікувалися впродовж відносно тривалого часу. Збільшення ціни на вугілля призвело до використання альтернативних джерел енергії. Зокрема, мова йде про деревину, але процес її заготівлі і перевезення передбачав подолання ряду труднощів, що не виникали у випадку використання як палива вугілля. Лісові масиви нерідко були малодоступними для промислового вивезення лісу внаслідок відсутності надійних транспортних шляхів сполучення. Крім того, різні сорти деревини мали відмінні характеристики теплотворності, що іноді вимагало доставки деревини певного сорту із віддалених місцевостей у зв'язку із необхідністю забезпечити потрібну температуру згорання.

Ці дані свідчать про те, що гірничопромисловців не можна звинувачувати у свідомому обмеженні видобутку мінерального палива лише з метою збільшення ціни на нього. Зростання ціни на вугілля обумовлювалося децю іншими причинами. Мобілізація призвела до поступового зниження кваліфікації працівників. З метою збільшення видобутку вугілля залучалися додаткові працівники, утримання яких на роботі вимагало додаткових витрат, що збільшувало ціну палива. Втрата польських покладів вугілля змінила акценти у визначенні цін доставки мінерального палива споживачам, оскільки частина транспортної інфраструктури, задіяна для перевезення польського вугілля не могла бути використана з цією метою. А перевезення донецького палива для деяких споживачів (порівняно із доставкою з польських копалень) коштувало суттєво дорожче. Ціна зростала також у зв'язку із збільшенням витрат на матеріали, потрібні для здійснення підготовчих робіт, для забезпечення шахтарів товарами першої необхідності, ремонту техніки та обладнання шахт тощо. Зростання ціни на донецьке вугілля провокувало також прагнення промисловців та підприємців Донбасу компенсувати частину втрат від ревізій мінерального палива. Не варто скидати також з рахунку спекулятивні операції, поширення яких було викликане різким зростанням попиту на вугілля. Певний внесок у ціноутворення було зроблено завдяки призупиненню видобутку внаслідок шахтарських страйків. Підвищенню цін також сприяв відносно низький рівень механізації вуглевидобутку і відповідно відносно низька продуктивність праці.

Зниження якості вугілля за зростання його ціни підвищувало прибутки гірничопромисловців. Вони не обтяжували себе інвестиціями у розвиток інфраструктури видобувної промисловості та благоустрій шахтарських селищ. Натомість розгорнулася справжня боротьба за використання праці військовополонених, на утримання яких потрібно було набагато менше коштів, аніж на забезпечення гідних умов праці професійних робітників. Дешева праця полонених забезпечувала додаткові кошти гірничопромисловцям, але не стимулювала їх до інтенсифікації процесу виробництва.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бакулев Г.Д. Развитие угольной промышленности Донецкого бассейна / Г.Д. Бакулев. – М. : Гос. изд-во политической литературы, 1955. – 671 с.
2. Гайко Г. Гірництво й підземні споруди в Україні та Польщі (нариси з історії) / Г. Гайко, В. Білецький, Т. Мікось, Я. Хмура. – Донецьк : УКЦентр ; Донецьке відділення НТШ ; «Редакція гірничої енциклопедії», 2009. – 296 с.
3. Гайко Г.І. Історія гірництва / Г.І. Гайко, В.С. Білецький. – К. ; Алчевськ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія» ; Вид-во «ЛАДО» ДонДТУ, 2013. – 542 с.
4. Волобуев П.В. Экономическая политика Временного правительства / П.В. Волобуев. – М. : Изд-во АН СССР, 1962. – 483 с.
5. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (ЦДАК України), ф. 2161, оп. 1, спр. 54, 16 арк.
6. Записка о производстве массовых заготовок продуктов продовольствия и фуража для армии и населения. – М. : Городская тип., 1915. – 24 с.
7. Об исключительной поставке минерального топлива Донецкого бассейна в казну и распределении его между потребителями : доклад комиссии XL съезда горнопромышленников юга России // XL съезд горнопромышленников юга России. – Х., 1916. – С. 1-4.

8. ЦДАК України, ф. 2161, оп. 1, спр. 1, 44 арк.
9. Полицарпов В.В. От Цусимы к Февралю. Царизм и военная промышленность в начале XX века / В.В. Полицарпов. – М. : «ИНДРИК», 2008. – 552 с.
10. ЦДАК України, ф. 896, оп. 1, спр. 2, 243 арк.
11. ЦДАК України, ф. 2161, оп. 3, спр. 19, 6 арк.
12. Российский государственный архив экономики (РГАЭ), ф. 2305, оп. 1, д. 10, 154 л.
13. Кругляк Б.А. Внутрішня торгівля в Україні наприкінці XIX – на початку XX ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра іст. наук : спец. 07.00.02 «Історія України» / Б.А. Кругляк. – К., 1993. – 33 с.
14. Народное хозяйство в 1915 году (VIII год). – Петроград : Восьмая Государственная тип., 1918. – 499 с. – (Редакция «Вестника финансов» и «Торгово-Промышленной Газеты»).
15. Биншток В.И. Народное питание и народное здравие / В.И. Биншток, Л.С. Каминский. – М. ; Ленинград : Гос. изд., 1929. – № 44. – 91 с. – (Серия 1: Мировая война и народное хозяйство России).
16. ЦДАК України, ф. 896, оп. 1, спр. 1, 176 арк.
17. ЦДАК України, ф. 576, оп. 1, спр. 412, 157 арк.
18. Гессен В.Ю. Труд детей и подростков в фабрично-заводской промышленности России. От XVII века до Октябрьской революции / В.Ю. Гессен. – М. ; Ленинград : Гос. изд-во, 1927. – Т. 1. – 267 с.
19. Климов А. До питання про соціальне та економічне становище робітників Донбасу й Придніпров'я в роки Першої світової війни / А. Климов, Н. Сердюк // Третій Міжнародний конгрес україністів, 26 – 29 серпня 1996 р. – Х., 1996. – [Ч. II]: Історія. – С. 26-30.
20. Литвин В.М. Історія України / Литвин В.М. – К. : Наук. думка, 2009. – 750 с.
21. ЦДАК України, ф. 2161, оп. 1, спр. 7, 12 арк.
22. Записка о производстве массовых заготовок продуктов продовольствия и фуража для армии и населения. – М. : Городская тип., 1915. – 24 с.
23. ЦДАК України, ф. 579, оп. 2, спр. 1, 23 арк.
24. ЦДАК України, ф. 579, оп. 2, спр. 3, 22 арк.
25. ЦДАК України, ф. 2161, оп. 1, спр. 64, 55 арк.
26. ЦДАК України, ф. 579, оп. 2, спр. 7, 15 арк.

Л.И. Синявская

Роль ценообразования в организации добычи угля на Донбассе в 1914 – 1917 гг.

Отражено роль ценообразования в организации добычи угля на Донбассе в годы Первой мировой войны. Определены причины роста цен на донецкий уголь в Российской империи в 1914 – 1917 гг.

Ключевые слова: Первая мировая война, уголь, цена, реквизиция, мобилизация.

L.I. Sinyavska

The Role of Pricing in the Organization of Coal Mining of Donbas in 1914 – 1917 years

Highlighted the role of pricing of the organization of coal mining of Donbas during the First World War. Identified the reasons for price rise of Donetsk coal in the Russian Empire in 1914 – 1917.

Keywords: First World War, coal, price, requisition, mobilization.

Стаття надійшла до редакції 18.12.2013.